

POTREBA ZA „UCELOVLJENJEM“

(Žarko Radaković: *Krečenje, Čarobna knjiga, Beograd, 2018*)

U jednom afričkom plemenu ljudi, kada dođu u zrelo doba, poruše kuću u kojoj su do tada živeli, sagrade novu i presele se. Oni veruju da je u tim godinama neka životna promena neophodna i da će se svakako dogoditi, te da se nešto mora u životu promeniti svesno da život sam ne bi doneo promene, kao što su bolest ili smrt.

Žarko Radaković se u svom novom romanu odlučuje na „krečenje“ i već u prvom pasusu prvog poglavlja nazvanog „Predgovor“ jasno pruža na uvid povod za pisanje romana, ali se posredno naziru i neke od njegovih poetičkih sklonosti:

(18. februar, Café Römer, 16:01) *Ako sam, i kao umetnik, učestalo menjao boravište, ako sam uvek ponovo bivao „negde drugde“, onda mi je, neminovno, i posle toliko godina „seljakanja“, sada, na kraju života, sledila zaslužena promena. (Sve drugo bi moglo da bude prevremeno odlaznje „u smrt“.)¹*

Ta neophodna promena će u romanu biti krečenje stana. Ono postaje zamajac, podsticaj za čišćenje (sopstvenog života), suočavanje sa „stvarima“ predodređenim za bacanje, ali i suočavanje sa uspomenama. Najveće dileme i uspomene nalaze se upravo u knjigama koje prekrivaju zidove, stolove i podove Radakovićevog stana. Pitanje koje knjige odbaciti, a koje zadržati u trenucima kada sećanja naviru povod je i za poetička preispitivanja i intertekstualnu naraciju.

Sećanje *versus* sadašnjica – podsticajna je tema za Radakovića još od romana *Era* u kome je oživljavanje sećanja na performans „Kornjača“ Ere Milovojevića, održanog u SKC-u 1973, bilo predložak za spajanje (trajnosti) književnog i (prolaznosti) konceptualnog diskursa u nezavisno umetničko delo autora Žarka Radakovića. U svome novom delu, on takođe polazi od oživljavanja sećanja, ali sada na drugove sa kojima je delio istu strast prema književnosti i sa kojima je stasavao – Rašu Livadu, Davida Albaharija, Miodraga Vukovića, Miroslava Mandića, Zorana Bundala, Srbu Mitrovića, Đorđa Konstantinovića, Nebojšu Jankovića... Uz povest o jednom književnom odrastanju uzrasta i autentični „portret umetnika u mladosti“ u kome su kao sastavni deo inkorporirana poimence mnoga dela – muzička, književna i likovna koja bi uz poetička promišljanja mogla biti umetnički kredo jedne generacije umetnika, propušten kroz prizmu ličnih i autentičnih gledanja na umetnost. Može li se ovim romanom ponoviti vreme mladosti i umetničkog formiranja i u tom ponavljanju „prekričiti“ minulo vreme i „podići“ sve te doživljaje i znanja na novi nivo razumevanja, osnovno je poetičko pitanje na koje Žarko Radaković želi da odgovori ovim romanom.

¹ Žarko Radaković, *Krečenje*, str. 11.

Jedan od ključnih pristupa tekstu je „dokumentarističko“ ispisivanje rukopisa kao neposrednog svedočanstva, opažaja, razmišljanja u datom momentu. Ponekad se beleži i vreme i mesto nastanka, ali ne zato što bi tekst trebalo da realističkim opisom približi situaciju čitaocu, već se detaljisanje koristi sa namerom da opisana situacija postane predmet (redimejd) poput predmeta preuzetog iz stvarnosti koji se koristi u konceptualnoj umetnosti da bi mu se u promenjenom kontekstu promenila svrha i značenje. Česti znaci navoda koje Radaković neštedimice koristi (pa ćemo se i mi u ovom tekstu poigrati znacima navoda na sličan način), ukazuju na nepouzdanost jezika i neminovnost da se iskazima ne pristupa naivno, iz neposrednog realističkog diskursa, već da se u njima traži nešto više od običnog dnevničkog i hroničarskog beleženja. Bez obzira što se pisac služi „realističkim“ oruđem, u njegovom umetničkom univerzumu, neposrednost opažanja, delanja, mišljenja i utemeljenost u „sadašnjem trenutku“ imaju za cilj da, poput magijske radnje, konkretnost trenutka postave kao matricu, energetske čvorište, od njega naprave (alhemičarski) kazan za pretapanje i potom „posmatraju“ sadržaj iz različitih perspektiva. Dodirne tačke fikcije i stvarnosti jesu oduvek bile izvori privlačenja čitaoca i delovanja napisanog. U tim tačkama su energetske čvorovi iz kojih se inicira snaga čitanja. Baš kako je to bila snaga pisanja.

Radakovićovo navodno priklanjanje „dokumentarizmu“ ima jasnu poetičku podlogu u ideji da se „realnost“ momenta sadrži u „ezoterijskom“ energetskom naboju:

(13. mart, Café Latte Macchiato. 16:04) Prevara književnosti ogleda se u njenoj zavodljivosti, u veštini zavođenja čitaoca na stranputicu realnosti i realnih zbivanja. Najedanput to prikazano u knjizi deluje samo još „kao“ stvarno, dakle, nešto „nestvarno“ koje se „uistinu“ dogodilo. A nije potrebno mnogo da bi se spoznalo da opisano u knjizi jeste samo ono što bi moglo da se dogodi a da se nikako nije moralo dogoditi. Jer čak i ako pisac barata realijama, ove funkciraju kod njega uvek kao književni repertoar sa kojim on (tekstualno) strategije, u nameri da prikaže promenjeno „stanje stvari“.²

Jedan od najvažnijih citata u Radakovićevim delima, uključujući i roman *Krečenje*, jeste Eliotova misao da se vreme buduće i pređašnje sadrže u vremenu sadašnjem. Ovde ta misao poprima još jednu važnu konotaciju: otpor svemu zacrtanom, planiranom, otpor očekivanja, otpor ideji kontrolisane budućnosti ima i metafizičko uporište – čemu favorizovanje budućnosti (ili prošlosti) spram sadašnjosti, kada se upravo u sadašnjem vremenu sadrže zrnca i prošlosti i budućnosti i kada je život u sadašnjosti ono što ima najveći potencijal datog trenutka? Ova ideja se u junacima *Krečenja* rađa u vreme titoistički proklamovane „svetle budućnosti“. Otpor jednom lažnom, hvalisavom sistemu državne religije koji će vrhuniti šezdesetosmaškim otporom, logično se uklapa u Radakovićev poetički kredo, a nastavlja se razočaranjem i, sledstveno tome, nepoverenjem u istoriju, u sam pojam istorije (što će u poetičkom smislu rezultirati nastojanjem da se u tekstu dosledno pronađu jezički alati koji će ukinuti svaki protok vremena i uspostaviti u gramatičkom, stilskom i metaforičkom smislu dominaciju „Prezenta“). Njegovo odrastanje među najbližim prijateljima, budućim, takođe značajnim imenima domaće književnosti, obeleženo je otporom, za početak otporom klasičnom školovanju, onom koje ne uključuje zanos učenja, otkrivanja,

² Isto, str. 12.

paralelnog stvaranja stopljenog sa uživanjem u umetnosti kao celine doživljaja istovremene konzumacije i reprodukcije.

U tom otporu svemu proračunatom, svemu jasno definisanom, otporu omeđenom sistemima društvene, porodične, političke ili umetničke prirode, sistemima koji ograničavaju kreaciju i izbor, ograničavaju mogućnosti trenutne inspiracije, stvaralačkog zanosa ili originalnih zamisli, javlja se i otpor prema jednoznačno viđenoj književnosti kao umetnosti reči. Vizuelnost književnog stvaranja kao takva za Radakovića je neodvojivi deo stvarnosti i u istoj meri neodvojivi deo umetničkog izraza. Za Radakovića se pristup životnoj realnosti nalazi u posmatranju čoveka kao prijemnika i odašiljača istovremenih senzacija dobijenih posredstvom čula govora, sluha i vida, gde su muzička, narativna i vizuelna umetnost neodvojive iz perspektive potreba ljudskog bića. Radaković će zato u jednom trenutku reći da je jedina umetnost koja se odvija u sadašnjosti muzika, i o muzici kao inicijalnoj kapisli za ovaj roman, ali i uopšte za pisanje, biće reći u kontekstu sećanja na neke muzičare, kompozicije, koncerte što su poput Prustovih madlena sposobni da iniciraju specifične osećaje i postanu podstrekači narativa. Međutim, zbog nemogućnosti da se muzika direktno prenese u narativni korpus, fotografija koja takođe „hvata“ isečak trenutka i nudi moguće veze u Eliotovom ključu vremenski povezanih momenata, postaje konstruktivni deo *Krečenja* i na nju posebno treba obratiti pažnju jer ne predstavlja puke ilustracije već teži prenošenju ukupnosti fotografijom uhvaćenog trenutka.³ Zebald, koji se u ovom romanu ne pominje, jedan je od mogućih, skrivenih parnjaka autora.

Upravo ta potreba za celovitošću doživljaja i izraza jeste povod i ključ za otključavanje „parnjačkog“ principa kojim Radakovićeve literatura obiluje, a koji proističu iz njegovog životnog kreda. Pogledajmo poglavlje „Oko 4“ u ovom romanu: ono počinje instalacijom *Oko 4* Norberta Arnsa. Namera je da se trenutak iz prošlosti „uhvati“, zadrži, ponovi. Upariti trenutak događaja iz prošlosti sa trenutkom ponavljanja tog istog događaja u umetničkom delu – jedan je od zadatih poetičkih ciljeva; uceloviti trenutak „stvaranja stvarnosti“, doživljaj situacije, osećanja i atmosferu, njegovu energiju na mistički način sagledan trenutak koji može sadržati u sebi neslućenu dubinu i apsolutnu večnost i povezati ga sa čitaočevim trenutkom u kome se može osetiti ista energija, odnosno isti skup preduslova energetskog naboja, i to sve posredstvom pisca, osnovni je smisao pisanja književnog dela. Potreba za „ucelovljenjem“ velika je tema Radakovićeve životnog dela, ma čime da se bavi, bilo da stvara kao prevodilac, bilo da svedoči nastanku dela vizuelnih umetnika i konceptualista, bilo da se i sam ostvaruje kao pisac. Platonova ideja o potrazi za drugom polovinom kao potreba da se čovek ucelovi kao biće i kao kreator može biti jedan od razloga Radakovićeve naglašene potrebe za „dvojstvom“, za pronalaženjem umetničkog para sa kojim je moguće zajednički stvarati. Tokom godina ove veze su se ostvarivale sa Kniferom, Peterom Handkeom, Skotom Abotom, Davidom Albaharijem, Ninom Pops i drugima. U *Krečenju*, vizuelna umetnica Nina Pops, čija je jedna od slika prikazana u romanu, čini u obrnutom sledu upravo ono što je sam Radaković činio sa Kniferom ili Handkeom „prevodeći“, tj.

³ Videti fotografiju „Sirene vatrogasnih vozila“ na kojoj se vidi samo prazna ulica, a naslov je okidač za posmatrača da „zamisli“ zvuk. (Prvo izdanje romana prati izuzetno loš kvalitet fotografija, ali se ne sme zbog greške izdavača steći utisak da su fotografije nevažan deo teksta. Naprotiv, treba imati na umu da su fotografije integralni deo teksta) – *isto*, str. 50.

„prepisujući“ njihova dela u sopstvena. Pops svojim slikama „prepisuje“ Radakovićeve knjige i time ostvaruje novo čitanje, ali i novo delo. Čitav niz slika nastaje po knjizi *Vampiri*, pisanjoj u saradnji sa Skotom Abotom i na jednom mestu će narator reći da su se knjige kroz boje potpuno osamostalile.

...Bili su to oblici u najrazličitijim bojama. One behu i samostalne i zajedničke; i pojedinačne i zbirne; i žive i nežive. Oglašavale su se kricima, šapatom, samo kratkim pogledima; čas smejanjem i grohotom; čas psovka; čas kao pouke; čas behu mrtvoozbiljno nemušte. Boje. Sve moguće.⁴ I odmah potom, ugledavši crvenu sliku... na beloj podlozi samo površine premazane Crvenom, začuh rad svog krvotoka. Bubnjanje, klopavanje, tutnjanje, odzvanjanje, potmulo valjanje, pa podzemno škripanje, vrištanje, pa kikotanje.⁵

Poput Getea, Radaković veruje u povezanost čulnog utiska boje sa idejom i emocijom. Geteova knjiga o bojama jedna je od onih iz naratorove „Idealne biblioteke“ krcate knjigama njegovih parnjaka (Abota, Knifera, Handkea, Albaharija), ali i nekih za koje tek ovom knjigom otkrivamo da bi mogli biti Radakovićevi, ako ne parnjaci a onda svakako inspiratori njegovog dela – knjige Kafke, Maljeviča, Anselma Knifera, Baltusa...

U *Krečenju* će, međutim, i pored pominjanja mnogih već poznatih imena i sopstvenih umetničkih parnjaka, ulogu umetničkog sadruga Žarka Radakovića odigrati moler Dušan čije zanimanje je nosilac simbolične uloge pomagača da se životno „čišćenje“ obavi, odnosno pomagača u duhovnom razvoju samog naratora. Njegov lik je u romanu istovremeno simbol poetičkih stremljenja (spoja umetnosti i „banalne“ stvarnosti), asocijacija na (sa)druge-umetnike, a njegova pozicija u romanu je izvor napetosti i vezivno tkivo raznorodnih sećanja i asocijacija. Pre svega, pada u oči da je ime Dušan, moguća asocijacija na Dišana – umetnika koji je predstavljao ključnu prekretnicu u umetnosti XX veka kada u umetnost uveo redimejd. Radakovićevoj književnoj poetici redimejd je ne samo blizak već bi se mogao nazvati i ključnim za njegovo nastojanje da isečke stvarnosti ponovi, odnosno „unese“ i „izloži“ u književnom delu stvarajući *novum* zahvaljujući novom kontekstu. Roman *Kafana* upečatljiv je primer ovog postupka gde su isečci situacija i razgovora, naizgled dokumentaristički preneseni u roman, zapravo odigrali ulogu redimejda izloženog u izložbenom prostoru romana.⁶

Drugi niz asocijacija vezanih za Dušana (čiji lik se u jednom pominje i kao Bernhardov) vezuje se za Tomasa Bernharda, njegov otpora i društvenu kritiku, dakle snažan angažman koji ni samom Radakoviću po prvi put u ovom romanu nije stran, ali i mnoge druge intertekstualne niti, na relaciji Handke–Bernhard, kao i Bernhardovu sklonost ka korišćenju realnog i dokumentarnog u sopstvenom tekstu o čemu i sam Pripovedač govori u više poglavlja, od kojih je jedno i naslovljeno kao „Bernhard-Odsutnost“.

Konačno, treći niz asocijacija može se pripisati liku Duša(na) kao duhovnog vodiča sa kojim Pripovedač deli neke od ključnih momenata svog života, npr. odlazak na koncert

⁴ Isto, str. 93.

⁵ Isto, str. 94.

⁶ Vidi tekst: Jasmina Vrbavac: „Redimejd roman (o romanu Žarka Radakovića: *Kafana*, Čarobna knjiga, 2016)“, časopis *Povelja* (br. 1, 2017).

benda Džona Zorna, *Naked City*. Sećajući se ovog koncerta, pripovedač se pita da li je momenat kada je otkrio gitaristu Bila Frisela bio onaj ključni trenutak kada je sa čitanja „prešao“ na pisanje? U tom svetlu sagledan, možda je ceo roman potraga ne za nestalim molerom Dušanom, već za tim trenutkom kada je Pripovedač postao Pisac, te je i roman *Krećenje* stalna potraga za potvrdom stvaralačkog čina. A njegov stil bi najpre bio uporediv sa stilom jedne *free jazz* svirke, nastupa potpune slobode i improvizacije koja teži višem smislu i celini.

Bilo bi ipak previše šematizovno kada bi prema sopstvenim iskazima u romanu Pripovedač sledio matrice bilo kakve vrste, pa i one koje bi dosledno sprovodile ma kakvu zamisao u kojoj se može naslutiti koncept. Stoga je napetost u *Krećenju* izvornog karaktera nepredvidljiva zbog lišenosti svakog unapred zadatog konstrukta, te se i povest o umetnikovom odrastanju i konstituisanju jedne književne poetike, o istoriji poznatih književnih družina i istoriji otpora, do kraja romana, baš kao i povest o moleru Dušanu, o krećenju ili o životnim promenama, ne može do kraja obuhvatiti niti iscrpsti u jednom čitalačkom doživljaju, jer čini u isto vreme i skup i žižnu tačku preseka nekolicine skupova – književnih strategija Žarka Radakovića.